

ИСТОРИЯ

УДК 930.1

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2022-1(2)-108-116

Сабырова Гүлнура

Кыргыз-Түрк Манас университети, коомдук изилдөөлөр институту, тарых кафедрасы,
магистрант

Сабырова Гулнура

Кыргызско-Турецкий университет Манас, институт социальных исследований, кафедра
истории, магистрантка

Sabyrova Gulnura

Kyrgyz-Turkish Manas University, Institute of Social Research, Department of History, Master

**ТАРЫХ ИЗИЛДӨӨЛӨРҮНДӨ ДИСЦИПЛИНАЛАР АРАЛЫК БАЙЛАНЫШТЫН
МААНИСИ ЖАНА АЛАРДЫ КЫРГЫЗСТАНДЫН ТАРЫХЫН ИЗИЛДӨӨДӨ
КОЛДОНУУ**

**ЗНАЧИМОСТЬ МЕЖДИСЦИПЛИННЫХ СВЯЗЕЙ В ИСТОРИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЯХ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ
КЫРГЫЗСТАНА**

**THE IMPORTANCE OF INTER-DISCIPLINE RELATIONS IN HISTORICAL
RESEARCH AND THEIR USE IN STUDYING THE HISTORY OF KYRGYZSTAN**

Аннотация: Илимий изилдөө процессинде кайсы илим тармагы болбосун тигил же бул илимдин изилдөө методдорунан пайдаланат. Бул интердисциплиналык изилдөөлөр соңку жылдарда дисциплиналар аралык изилдөөлөр методу деген аталыш менен өзүнчө тармак катары калыптанды. XX кылымдын башында европалык изилдөөчүлөр тарабынан түптөлүп жайылтылган бул метод Кыргызстандын илим тармагы үчүн жаңы методдордун бири десек туура болот. Макалада дисциплиналар аралык изилдөөлөрдүн келип чыгышы, өзгөчөлүктөрү жана аларды Кыргызстандын тарыхын изилдөөдө колдонуу мүмкүнчүлүктөрү изилденди.

Аннотация: В процессе научного исследования любая отрасль определённой дисциплины пользуется методами исследования той или иной науки. В последние годы такое междисциплинарное исследование выделилось в отдельную область, называемую междисциплинарным методом исследования. Данный метод, разработанный европейскими исследователями в начале XX века, является одним из новых способов для развития науки в Кыргызстане. В статье рассматриваются истоки, особенности междисциплинарных исследований и их применение в изучении истории Кыргызстана.

Annotation: As practice shows in the processes of scientific researches, any branch of a certain discipline uses the methods of studying one or another science. In recent years, such interdisciplinary research has evolved into a separate area called the interdisciplinary research method. This method developed by European researchers at the beginning of the twentieth century is one of the new methods of improving different ways of science in Kyrgyzstan. The article discusses the origins, features of interdisciplinary research and their application in the study of the history of Kyrgyzstan.

Негизги сөздөр: дисциплиналар аралык изилдөөлөр методу, Кыргызстан тарыхы, оозеки тарых, социалдык тарых, жакынкы тарых

Ключевые слова: междисциплинарные методы исследования, история Кыргызстана, устная история, новейшая история

Key words: interdisciplinary research methods, history of Kyrgyzstan, oral history, recent history

Ар бир илим изилдөө жыйынтыгына ылайык башка илимдин методологиясына ыңгайлашат. Бул интердисциплиналык изилдөөлөрдүн логикасына жана альянстык түзүлүшүнө мүмкүндүк берет. XIX кылымдын II жарымындагы коомдук илимдерде ар кандай багыттык изилдөөлөр жүрүп натыйжада интердисциплиналык кызматташуу пайда болгон. Интердисциплинанын пайда болушу башка коомдук илим тармактарынын кеңейишине себеп болгон. Франциялык социология мектебинин негиздөөчүлөрүнүн бири болгон Э. Дьюркхейм бардык социалдык илим тармактарын кызматташууга чакырган. Окумуштуунун пикири боюнча тарых, география, социалдык статистика, этнография сыяктуу илим тармактары изилдөө жүргүзсө, теманын объект жана предметтик изилдөөсү так аныкталат, объект катары тандалып алынган предмет ошол эле убакта проблемаларды да көрсөтөт. Предмет проблемага ылайык болот. Бул жерде объект катары көрсөтүлгөн проблема башка илим тармактарынын жардамы аркылуу так жана жогору илимий изилдөөгө жетүүгө мүмкүн. Баарыбыз билгендей Анналдар мектебинин окумуштуулары Марк Блок, Люсьен Февр негиздеген жана бүгүнкү күнгө чейин жарыяланып келе жаткан “*Annales D’histoire Économique Et Sociale*” (“Анналы экономической и социальной истории”) журналында жарыяланган изилдөөлөрүндө авторлор бул багыттын канчалык маанилүү экендигин кенен көрсөтүп беришкен. Анналдык теоретиктер интердисциплиналык изилдөө багытына башка да илим тармактарын тартуу зарылчылыгы керек экенин, мындан тышкары социалдык илимдер ортосундагы айырмачылыктарды жоюу керектигин көрсөтүүгө аракет кылышкан. Аталган окумуштуулар изилдөө дайыма интердисциплиналык тажрыйбаны өнүктүрүү аркылуу жүргүзүлүшү керек деп эсептешкен. Тарых илими үчүн интердисциплиналык методологияны үйрөнүү анын көз карашын өркүндөтөт жана универсалдуу изилдөөгө айландырат. Жогорудагыларга кошумча интердисциплиналык изилдөөлөрдү өнүктүрүү багытында XX кылымда Фернан Бродёлдин изилдөөлөрү да маанилүү роль ойногон. Интердисциплиналык мамиле жасоо ал тарых менен социалдык илимдердин ортосундагы интердисциплиналык байланышты күчөтүп тарых илиминин байытат деп белгилеген. Айрым окумуштуулар тарых илимине социалдык илимий изилдөө жыйынтыгын тартуу тарыхтын колонияга айланышына алып келет деп түшүнүшкөн. Фернан Бродель болсо башка социалдык илим тармактарынын тартылышы илимий изилдөөлөрдүн өз алдынчалыгын чыңдайт жана натыйжалуулугун арттырат деген пикирди жеткирүүгө аракеттенген. Багыт 20 жылдай убакыттан кийин гана өз түшүмүн бере баштаган. Тарых илиминин коомдук жоопкерчилигин арттыруу багытында илимий изилдөөлөр артканын байкоого болот. Коомдун бардык тармактарында изилдөө үчүн негизги муктаждык көбөйүп, натыйжада тарых илиминин дисциплиналар аралык изилдөө тармагы өз натыйжаларын бере баштаган. Керектөө сферасынын кеңейиши, өндүрүш мамилесинин тереңдеши, салттуу илим деп эсептелген этнография, этнология, түздөн-түз таасир тийгизип, илимдеги жаңы тармактар пайда болуп, социалдык антропология, саясий антропология сыяктуу тарыхка жакын жана анын кооперациясын күчөтө турган дисциплиналар, анын натыйжасында илимий изилдөө методологиясы жана техникасы да кеңейген. XX кылымдын II жарымында атайын интердисциплиналык изилдөөлөр аткарылып, эл аралык журналдар жарык көрүп,

анда дисциплиналык байланышты күчөтө турган макалалар жарык көргөн. Өзүнчө бир жаңы социалдык тарых илими деген багыт пайда болгон. Социалдык тарыхты изилдөө боюнча жаңы методология сунуш кылынып, социалдык жиктелүүнүн бардык тармагын изилдөө боюнча жаңы сунуштар айтылган. Тарых илими үчүн альтернативдүү теориялардын бири деп эсептелген. Бул теорияга ылайык, изилдөөнүн негизи катары социалдык группалар, алардын өз ара мамилеси, экономикалык жана маданий структуралары менен тарыхый процесси алардын ролун көрсөтөт. Социалдык тарыхты изилдөө коомдук илимдердин сандык жана сапаттык изилденүүсүнө ылайык жүргүзүлгөн. XXI кылымда изилдөө темасына жаңы альтернативдүү проблемалардын киргизилиши, ошону менен бирге интердисциплиналык изилдөө базасынын кеңейиши кайрадан социалдык тарыхка болгон кызыгууну жаратканы байкалат. Дисциплиналар аралык кызматташуу ошондой эле теориялык моделдердин пайда болушу коомдук илимдерди изилдөө техникасынын жаралышы ал мурдагы салттуу тарых темаларындагы изилдөөнү байыткандыгы көрүнө баштаган. XX кылымдагы социалдык тарых өзүнүн изилдөө темасын жаңы багытка бургандыгына байланыштуу тарых илиминде жаңы социалдык тарых теориясы пайда болду. Бул теория боюнча мурдагы социалдык терминдерди интерпретациялоодо коомдун ички абалын аныктоодо жана бири-бири менен болгон мамилесин ачып көрсөтүүдө жаңы талаптар коюлган. Жаңы социалдык тарыхтын пайда болушу бул тарых илиминдеги көз караштардын карама-каршылыгын жана узакка уланган дискуссиянын натыйжалары катары эсептелинет. Жаңы социалдык теориянын пайда болушуна тарых илиминин башка илим тармактары менен тыгыз кызматташуусу айрыкча салым кошкон. Социалдык антропология, сандык методдор жаңы социалдык тарыхтын дүркүрөп өсүшүнө негиз болуп берген. Мурдагы социалдык тарых теориясында орун алган чоң топторду изилдөөнүн ордуна микроструктуралык негиздеги үй-бүлө, община, коммуна сыяктуу темалар алына баштаган. Жаңы социалдык тарыхтын принципалдык өзгөчөлүгү коом бир бүтүн организм катары кабыл алынып анын ичиндеги микроструктурага чейинки элементтер бири-бири менен тыгыз мамиледе болушуп алар бир татаал системаны түзүшөт. Мындай колорит жана коомдук структуранын элементтери тарыхтын өнүгүшүнө багыт берет. Социологиядан алынган айрым терминдер механикалык түрдө колдонулуп, теориялык-методологиялык негизин тарых илимине ыңгайлаштыруу багыттары белгиленген. Мындан тышкары тарых илимине жаңы терминологиянын изилдөө ыкмалары менен методикасы киргизилген.

Илимдин тармагына, изилдөөнүн багытына жана методологиясына ылайык, алардын бири аныктоочу момент катары тандалып алынып, изилдеп-үйрөнүү конкреттүү ошол моментке багытталат. Кандай мүнөздөгү, кандай багыттагы илимий изилдөө болбосун, глобалдуу объект катары кубулуштун же окуянын бүтүндүгүн, элементтердин биримдигин сактоого аракеттенүү тенденциясы орун алуусу – негизги шарт катары билинет. Экинчи жагынан, бир илимий методология аркылуу кубулуштун, фактынын бардык тарабын системалуу түрдө талдоо, маңызын так ачып берүү мүмкүн эмес. Ошондуктан объективдүү чындыктагы, адам баласынын жашоосундагы бардык кубулуштар, фактылар, алардын ичинде адамдын өзү да интердисциплиналык объект жана предмет болуп саналышы мыйзам ченемдүү.

Дисциплиналар аралык байланышты билүү үчүн дисциплиналар тууралуу түшүнүктөрдүн айырмачылыктарын жана өзгөчөлүктөрүн ажыратып билүү кажет. Мультидисциплиналык байланыш-тууралуу окумуштуулардын ой-пикирлерин карап көрсөк; тарыхый бүтүндүктү кайрадан кароого багытталган изилдөө жолу деп белгиленет. Л. Репина

болсо, чыныгы тарых методдоруна кошумча башка дисциплиналарда кеңири колдонулган изилдөө методдорун жана техникаларын колдонуу аркылуу тарыхта жаңы маалымат топтоону көздөгөн аралаш изилдөө стратегиясы деп белгилейт. Заманбап эпистемологияда Мультидисциплиналык багыт тууралуу түрдүү пикирлер бар. Алардын бири мультидисциплиналык багыт бир илимий дисциплинанын башка бир дисциплинаны бир тараптуу толуктоосу катары каралат. Ал эми тарых илиминде мультидисциплиналык багыт дисциплиналар аралык багытты колдонуу катары каралып калат.

Мультидисциплиналык багыт - тарыхый чындуулукту үйрөнүүнүн жолу жана формасы. Мультидисциплиналык багыт бул тарыхты изилдөөдөгү дисциплинардык чектөөлөрдү ашуу үчүн колдонулган илимий изилдөөлөрдөгү кросс-культуралык жана дисциплинардык форма болуп эсептелинет. Жөнөкөй тил менен ачыктоого аракет кылсак, мультидисциплиналык багыт бир изилдөөдө бир орток изилдөөдө бир канча изилдөөчүнүн бири-биринен көз карандысыз изилдөө жүргүзүүсү. Ар бир изилдөөчүнүн чектөөлөрү жана милдеттери жана максаттары бар.

Дисциплиналар аралык байланышты окуп-үйрөнүүдө алгач дисциплиналар тууралуу түшүнүктөрдү ажырата билүү керек деген ойдобуз. Интердисциплиналык багыт болсо адамды социалдык фактор катары жана адамдын социалдык жашоосунун ар кандай аспектилерин түрдүү дисциплиналардын мүмкүнчүлүктөрүн синтездеген тарыхты изилдөө ыкмасы. Жакын дисциплиналардын методдорун жана концепцияларын алуу менен өткөндү т.а. тарыхты изилдөө методу. Жөнөкөйлөштүрүп айтканда бир изилдөөнүн ичинде бир канча изилдөөчүнүн биргелешип изилдөөнүн сапатын арттыруусу, жаңы маалыматтарды алып чыгуусу интердисциплиналык багыт деп аталат. Ал эми трансдисциплина болсо бир түшүнүктүн эки дисциплинада эки түрдө ачыкталуусу башкача айтканда кесилишүүсү.

Бир изилдөөчү кандайдыр бир илимий изилдөө ишин аткарып жатканда алек болгон тармактын маани-маңызын, максатын түшүнбөй туруп иш жүргүзгөнү өтө оор. Ошондуктан тарых изилдөөлөрүн жүргүзүп жатканда, илимдин тарыхын, коомдук илимдердин маанисин түшүнүү, логикалык жана социалдык факторлорго байланыштуу пикирин билдирүү, жаңы маалыматтар менен эски маалыматтарды туура келтирип колдонуу тарыхчылар үчүн маанилүү милдет болуп эсептелинет. Бүгүнкү күндө илимдин заманбап коомдо мааниси жогору орду бар, илимий изилдөөлөр коомдун өнүгүүсү үчүн керектүү фактор. Илимий изилдөөлөрдө тарыхчылар, башка дисциплиналардын айырмаланып тарыхый документтерге таянып өткөнгө жаңы көз караш менен кароого аракет кылышат. Бүгүнкү күндө технологиянын өнүгүүсү тарыхчылардын жүгүн кыйла жеңилдетип, булактарды сактоодо жана иреттөөдө оңойлук жаратып берүүдө. Ошону менен эле бирге оңой өчүрүүгө жана тазалап жоготууга болот. XX-XXI кылымда технологиянын өнүгүүсү илимий изилдөөлөрдүн көбөйүүсүнө жана маалыматты көчүрүүгө, көбөйтүүгө, сактоого жол ачты. Булардын баары булак сактоо жана архивдөө үчүн жаңы багыт керек экендигин эске салат.

Тарых изилдөөдө илимий методдор жана багыттар эң башкы ролду ойнойт. Оозеки тарых изилдөө методунун функциясы чогулткан материалдарды системалуу түрдө сактоо жана кагазга түшүрүү. Мындай изилдөөлөрдүн максаты өткөндү изилдөө, сурамжылоо, күбөлөрдүн болуп өткөн окуя боюнча көз карашын, кандай сезимдерге кабылганын жана кандай иш-аракеттерге барганын билүүгө аракет кылуу.

Оозеки тарых методу эски метод, ошол эле убакта жаңы метод катары да эсептелинет. Же болбосо эски метод кайрадан бүгүнкү күндө актуалдашууда десек болот. Актуалдуулугу жаңы технологиянын жардамы менен сапаттуу иш жүргүзүүгө болот. Андан тышкары өзүнө

таандык өзгөчөлүктөрдү өз ичине камтыйт. Мисалы, жазма булактарда тарыхый факт цензурананса, оозеки булакта болгону болгонундай баары көрүнөт. Канчалык күбөлөрдүн саны көп болсо ошончолук объективдүүлүккө жакындоо ыктымалдуулугу жогору. Ар бир нерсенин оң жана терс жактары болгондой эле бул методдун да кемчиликтери жана чектөөлөрүнүн болушу нормалдуу көрүнүш. Күбөлөр сүйлөп жатканда унутуп калуусу же психологиялык себептерден улам окуяны башка нукка буруусу ыктамал. Ошондуктан кээ бир изилдөөчүлөр мындай мүнөздөгү изилдөөлөрдү объективдүүлүктөн алыс деп күмөн санашат. Бирок оозеки материалдар жазма булактардан анчалык деле айырмаланбаганын көрүүгө болот. Тарыхчылык өтө дыкаттыкты талап кылган кесип болгондуктан жазма булактарды колдонууда канчалык дыккат мамиле кылынса, оозеки булактарга да ошончолук дыккаттык керек. Изилдөө объектисинин тилин, жүрүм-турумдарын, өз ара мамилелерин билүү теманы туура анализдеп синтезделүүсүн шарттайт.

Оозеки тарых изилдөө методу бир гана тарых илиминде эмес коомдук илимдердин бардык тармагында колдонууга жарактуу. Бир гана илимий изилдөө мекемелеринде эмес музей, китепкана, редакция, орто мектептерде окуучулардын тарыхка болгон кызыгуусун арттыруу үчүн ар кандай проекттерди, тапшырмаларды уюштурууга болот. Оозеки тарых изилдөө методу аркылуу кичинекейден баштап чон проекттерди ишке ашыруу мүмкүн. Окуучулардын сүйлөө манераларын өнүктүрүү жана оңдоо, эл алдында тартынбай өз оюн билдирүү, топ менен иш алып барууда өзүн-өзү алып жүрүү сыяктуу ачылбаган жактарын ачууда чоң жардам жана сабак болоору белгиленет. Бул метод жазма булактарга кошумча альтернатива катары колдонулат. Аталган метод аркылуу топтолгон маалыматтар сакталат жана кийинки илимий изилдөө иштеринде кошумча булак катары сунушталат. Дисциплинардык түрдө калыптанып, XX кылымдын экинчи жарымында атак-даңк жана масштабга ээ болгон оозеки тарых изилдөө методу техникалык каражаттардын жардамы менен кызыккан жана кесипкөй угуучу (алып баруучу) тарабынан атайылап жазылган биографиялык маектешүү же аңгеме, эскерүү призмасы аркылуу коомдун жана белгилүү бир адамдын (маектешинин) тарыхын изилдөөнүн социалдык технологиясы.

Илимдин бүгүнкү күндө өнүгүшүнүн маанилүү процесстери алардын интеграциясы менен байланыштуу мазмун жана методдордун өзгөрүүсүн камтыган дисциплиналар аралык байланыштарга кызыгуу кокустук эмес. Булардын бардыгы жакын жана жардамчы илимдердеги билим ар кандай көрүнүштөрдү, белгилерди жана мыйзамченемдүүлүктөрдү практикалык колдонууда чоң мүмкүнчүлүктөрдү жаратаарын көргөзүп турат. Жогоруда айтылган дисциплиналар аралык байланыш каражаттарын тарых изилдөөдө колдонуу изилдөө ишинин актуалдуулугун шарттайт.

Тарыхка кылчайып карасак, кыргыздарда эле эмес көчмөн элдерде жазуу маданияты калыптанга чейин маалымат оозеки формада ооздон-оозго өткөрүлүп келгени баарыбызга маалым. Оозеки маданият көчмөн элдердин уникалдуу өзгөчөлүктөрүнүн бири катары баса белгиленип айтылып келет. Анын жөнөкөй далили катары көлөмү боюнча дүйнө жүзүндө эң алдыңкы орунда турган Манас эпосун мисал келтире алабыз. Канчалаган кылым өтсө да ооздон-оозго, муундан-муунга канча миндеген саптар оозеки сакталып келди. «Манас» эпосу бүгүнкү күндө кыргыздардын социалдык-маданиятын, топонимикасын, этнографиясын изилдөөдөгү негизги булак болуп келет. Бүгүнкү күндө оозеки тарых изилдөө методун Кыргызстандын тарыхын изилдөөдө кандай колдоно алабыз деген суроонун тегерегинде ой жүгүртүүгө аракет кылсак. Айрыкча Кыргызстандын жакынкы тарыхын изилдөөдө жазуу булактары менен чектелип калбай оозеки тарых методун колдонуу аркылуу изилдөө ишинин

сапатын жакшыртууга, кененирээк маалымат топтоого жана жазма булактар менен чогуу анализдеп синтездөөгө жардам берет. Оозеки тарых изилдөө методу Кыргызстанда өзүнчө илим тармагы катары өнүкпөсө да башка методдор менен бирге илимий изилдөөлөрдө жардамчы метод катары колдонулуп келген. Жогоруда айткандай кыргыздарда оозеки маданият жакшы өнүккөндүктөн калк кайсы бир тарыхый окуя боюнча маалыматка жана көз карашка ээ. Мисалы бир адам тарыхтагы маанилүү окуя боюнча баа жеткис маалымат бериши мүмкүн. Ал окуянын түздөн-түз күбөсү же ата-бабаларынан муундан-муунга айтылып келген маалымат болушу мүмкүн.

Кыргызстан тарыхынан оозеки мисалдарга токтоло кетсек алардын башында санжыралык маалыматтар турат. Жети ата патриархалдык көчмөн жашоодо калыптанган генеалогиялык түшүнүк. Жети атаны сүрүштүрүү салты уруу ичиндеги никелик мамилелерди жөнгө салып, элдин генеалогиялык тазалыгын сактап калуу жана биологиялык популяциясына, өсүп-өнүгүшүнө ыңгайлуу шарт түзгөн. Кыргыздардын салтында ата-тегин т.а. жети атасын жатка билүү маанилүү экени маалым. Патриархалдык көчмөн жашоодо коомдогу уруктун ар бир адамы жети атасын так билгенде гана кайсы урукка таандык экендигин далилдей алган. Санжыра- уруулардын келип чыгышы, бөлүнүшү, таралышы тууралуу маалымат берген оозеки чыгармачылыктын бир түрү. Мифтик, уламыштык багытта ыр формасында жана кара сөз түрүндө кездешет. Ар элдин санжырасы айтылып, ата-теги сүрүштүрүлүп, кайсы элден чыкканына маани берилген. Тарыхка жакын бирок аны объективдүү чындык катары кабыл алууга болбойт. Анткени анын структурасында көркөмдөөгө орун берилген. Бул жанр кыргыздарда эле эмес дүйнөнүн башка элдеринде да кездешет. Илгертен кыргыздар балдарга тестиер кезинен баштап жети атасын үйрөтүп жети атасын билүүсү абзел деп эсептешкен. «Жети атасын билбеген жетесиз», «жети атасын билбеген кул» деп жети атасын билбеген адамды теңине алышкан эмес. Тегин, жерин сүйүүгө, мекенчил, тууганчыл болууга үндөшкөн. Жети атанын балдары бири-бирине үйлөнгөн эмес. Ошондуктан кызга куда түшүп барганда алгач тегин сурап, жети атасын сүрүштүрүшкөн. Жакын болуп чыкса же жети ата айлана элек болсо сүйлөшүүнү дароо токтотушкан. Анткени жети ата өтпөй туруп баш кошкон адамдардын балдарынын генетикасына доо кетээрин эске алышкан. Генеалогия илиминен кабары болбосо да кыргыздар бийик тоолуу аймактарда көчмөн шартта бири-биринен обочолонуп жашагандыктан, тукумдун тазалыгын сактоо үчүн нике мамилелеринин жөнгө салуу зарыл экенин түшүнүшкөн. Бул адат боюнча жети ата өтмөйүнчө никеге турууга тыюу салынып, катуу көңүл бурулган. Мындан улам кыргыздарда никенин жана урпактарды өстүрүү өзүнчө маданият катары калыптанганы билинет. Бүгүнкү күндө илимде бул түшүнүк жети муундук экзогамия деген ат менен белгиленет.

Оозеки маалыматтар Кыргызстандын тарыхында канчалык маанилүү орунда тураарына заманист акындардын чыгармалары мисал болуп бере алат. Баарыбызга белгилүү болгон заманист акындар Россия империясынын Орто Азияга анын ичинде коңшу аймактарга келе жаткандыгын соодагер көпөстөрдөн угуп ал маалыматты өзүнүн түшүнүгү жана чыгармачылыгы менен жуурулуштуруп уккулуктуу тил менен карапайым элге оозеки ыр түрүндө өткөрүп беришкен. Мисалга алсак, Арстанбек Буйлаш Уулу, Калыгул Бай Уулунун чыгармаларында ошол учурдагы элдин социалдык абалы таамай чагылдырып берилген. Ал чыгармалардан жер-суусунан, өз алдынчалыгынан ажыраган калкка империалисттердин кылган мамилесин билүүгө болот. Архив документтеринде

чагылдырылбаган реалдуу фактылар менен бүгүнкү күндө ошол убактагы оозеки чыгармалар аркылуу таанышууга мүмкүнчүлүк жаралууда.

Россия империясынын Орто Азияга карата жүргүзгөн колониялык саясатынан улам нааразычылык пайда болуп түпкү кызыкчылыктары эске алынбаган жергиликтүү эл 1916-жылы улуттук боштондук күрөшүнө чыгууга мажбур болгон. Улуттук боштондук кыймылдардын эң ириси болгон Үркүн жеңилүү менен натыйжаландыгына карабастан тарыхта өз орду бар деп баа берилип келет. Тарых бул окуяга карата объективдүү өз баасын берүүгө тийиш. Оозеки тарых методу аркылуу бул тарыхый окуя боюнча сурамжылоолорду жүргүзүп архивдик документтерге кошумча альтернативалык булак катары колдонууга болот.

Бир гана Үркүн темасы эмес Кыргызстандын тарыхында болуп өткөн урунттуу учурлар көп. Тарыхый окуяларды изилдөөдө оозеки тарых изилдөө методунун мааниси канчалык жогору экендигин Бүбүйра Кыдыралиева белгилеп кетти. Ал 1937-38- жылдарда болуп өткөн Сталиндик репрессиянын күбөсү катары тарыхый окуя тууралуу маанилүү жагдайларды коомчулукка айтып кетти. Архив документтеринде айтылбаган факттар окуянын күбөсү тарабынан баяндалат.

Мындан тышкары бул метод аркылуу Экинчи Дүйнөлүк согуш, Афган согушу, Баткен Согушу, революциялар дагы да болсо изилденүүгө тийиш. Тарыхый окуяны изилдөөдө бир гана жазма булактар менен чектелүүгө болбойт. Илимий изилдөө методдорунун эрежелеринин чегинде альтернативалык булактарды дыккатык менен колдонууга уруксат берилет. Бул методдор батыш дүйнөсүндө кенен жайылган жана өз жемишин берип, илимий изилдөөлөрдүн сапатын арттырууда.

Тарых изилдөөдө изилдөө иши бир жактуу булактар менен чектелип калбоосу керек. Анткени кандайдыр бир тарыхый окуяны ар ким өзүнүн дүйнө таанымы жана көз карашы менен ар кандай кабылдоосу мүмкүн. Адам социалдык организм болгондуктан пикир алышуу аркылуу өзүн-өзү байытат жана социалдык чөйрөсүнө жараша калыптанган жандык. Тарыхый окуя ар кимге ар кандай элес калтырышы мүмкүн. Жетээрлик архив булактары болгонуна карабастан калктын кандай кабыл алгандыгы ал булактарда чагылдырылбоосу мүмкүн. Кыргызстандын булуң-бурчунда жашаган калк менен борбордо жашаган адамды салыштырууга болбогондой эле экөөнүн кабылдоосу эки башка болуусу толук мүмкүн. Тарых майда деталдарда катылуу болгондуктан тарых изилдөөчү чоң картинаны көрө билүүсү үчүн майда мозаикаларды пазл чогулткандай чогултуп кароого даяр болуусу керек. Коомдук илимдердин табият илимдеринен айырмасы изилдөөчү изилдөө объектисине дайыма лабораторияда байкоо жүргүзө албаганына байланыштуу талаа изилдөөсүн жүргүзүү көздөгөн жыйынтыкка жеткирүүгө көмөктөшөт. Келечекти инновациясыз элестетүүгө мүмкүн болбогон сыяктуу технологияны өз пайдабызга ылайык пайдалануу замандын талабы. Жогоруда баса белгилеп кеткендей оозеки тарых изилдөө методу эски методдордун бири. Бул методдун жөнөкөй күрөк менен окшоштук жактары бар. Күрөк канча жылдан бери колдонулуп кела жатат. Күрөктөн кийин канчалаган жер казуу үчүн технологиялар пайда болду, бирок күрөк жаңы технологияга алмашылып колдонуудан чыгып калган жок. Анткени максатка жетүүнүн эң практикалык жолу жана жөнөкөй мисалы болгондуктан колдонууга жарактуу.

Корутундуну бир сөз менен кыскача жыйынтыктаганга аракет кылсак, терең илимий изилдөө жүргүзүү үчүн дисциплиналар аралык байланышты күчөтүп, жакын дисциплиналар менен кызматташуу аркылуу илимий изилдөөгө ылайык изилдөө методун тандоо жана аны

эффективдүү колдонуу сапаттуу изилдөө ишинин жаралышын негиздейт. Коомдук илимдердеги дисциплиналардын ар биринин өзүнө таандык өзгөчөлүктөрү жана рамкалары бар. Бул нюанстарды эске алуу жана эрежелерди сактоо аркылуу кызматташуу менен илимий изилдөөлөрдө колдонуу сунушталат.

Колдонулган адабияттар:

1. Браудель Ф., Тарыхтын очерктери, коч. М. Али Кылычбай, Имге басмасы, Анкара 1992.б.
2. Herubel J.P. Анналестин тарыхнаамасы жана теориясы. Тандалган жана аннотацияланган библиография. Лондон: Вестпорт, Коннектикут, 1994.
3. Burke P., The French Historical Revolution: The Annales School, trans. Мехмет Күчүк, Чыгыш Батыш басылмалары, Анкара 2010.
4. Гөкче Йогуртчу – Юнус Эмре Гүрбуз, “Горбачев Кыргыз элинин көзү менен: Оозеки тарых изилдөөсү”, Тарых изилдөөлөрү, 12/3, 2020-жыл, 1-бет. 961-979
5. Mehaffy G., Sitton T., & Davis Jr, O. L. Оозеки тарых класста. In Dunaway, D. K., & Willa, K. B. (Ред.) Оозеки тарых: дисциплиналар аралык антология. Нашвилл: Америкалык мамлекеттик жана жергиликтүү тарых ассоциациясы., (1984).
6. Томпсон П., Өткөн Оозеки тарыхтын үнү, котормо. Шехназ Лайыкел, Стамбул: Тарых Фонду Боз үй басмасы, 1999.
7. Piaget J. Дисциплиналар аралык мамилелердин гносеологиясы // Дисциплиналар аралык. Жогорку окуу жайларында окутуунун жана илимий изилдөөнүн көйгөйлөрү. П., 1972.
8. Илсевич Р.Д., Бакалавриат изилдөөлөрүндө оозеки тарых, Тарых мугалими, 6(1),47-50,6.49-50.
9. Стоянович Т. Француз тарыхый методу. Annales парадигмасы. -Итака жана Лондон: Корнелл университетинин басмасы, 1976.Вахштайн В. Эпистемические интервенции: скромное обаяние «чужих» объяснительных моделей. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.hse.ru/news/recent/49103686.html> [18/05/2022]
10. Гуревич А.Я. XX кылымдын аягындагы тарыхчы метод издөөдө // Одиссей. Тарыхта адам. 1996. М., 1996.
11. Могилницкий В. Г. Дисциплиналар аралык синтез: Анналес мектебинен сабактар// Методологиялык синтез: өткөн, азыркы, мүмкүн болуучу перспективалар. Томск: Басма үйү Т. ун-та, 2002.
12. Репина Л.П. XX-XXI кылымдардын башындагы тарых илими: социалдык теориялар жана историографиялык практика. М., 2011.
13. Тихонов V. V. Тарыхнаама изилдөөлөрүндө дисциплиналар аралык мамиле: заманбап орус тажрыйбасы // «Дубалдар жана көпүрөлөр»: Тарыхый изилдөөлөрдөгү дисциплинардык мамилелер. Москва: «Кокустук» басмасы, 2012.
<https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-41911530> [18/05/2022]

References:

1. Braudel F., Essays of History, vol. M. Ali Kylychbay, Imge publishing house, Ankara 1992. p.
2. Herubel J.P. Annales Historiography and Theory. A selected and annotated bibliography. London: Westport, Connecticut, 1994.
3. Burke P., The French Historical Revolution: The Annales School, trans. Mehmet Kuçuk, East West Publications, Ankara 2010.

4. Gokche Yogurtchu - Yunus Emre Gurbuz, "Gorbachev through the eyes of the Kyrgyz people: Oral history research", *History Studies*, 12/3, 2020, page 1. 961-979
5. Mehaffy G., Sitton T., & Davis Jr, O. L. Oral history in the classroom. In Dunaway, D. K., & Willa, K. B. (Eds.) *Oral history: an interdisciplinary anthology*. Nashville: American State and Local Historical Association., (1984).
6. Thompson P., *Voices of the Past Oral History*, trans. Shehnaz Layykel, Istanbul: History Foundation Gray House Press, 1999.
7. Piaget J. Epistemology of interdisciplinary relations // *Interdisciplinary. Problems of teaching and scientific research in higher educational institutions*. P., 1972.
8. Ilisevich R.D., Oral history in undergraduate research, *History Teacher*, 6(1), 47-50, p. 49-50.
9. Stoyanovich T. *The French historical method. Annales Paradigm*. - Ithaca and London: Cornell University Press, 1976. Wachstein W. Epistemic interventions: a modest description of "foreign" explanatory models. [Electronic resource]. URL: <http://www.hse.ru/news/recent/49103686.html> [18/05/2022]
10. Gurevich A.Ya. A historian of the late 20th century is in search of a method // *Odysseus. Man in history*. 1996. M., 1996.
11. Mogilnitsky B. G. *Interdisciplinary synthesis: lessons from the Annales school// Methodological synthesis: past, present, possible perspectives*. Tomsk: Publishing House T. Un-ta, 2002.
12. Repina LP. *History science at the beginning of XX-XXI centuries: social theories and historiographical practice*. M., 2011.
13. Tikhonov V. V. *Interdisciplinary approach in historical research: modern Russian experience // "Walls and bridges": Interdisciplinary approach in historical research*. Moscow: "Kokustuk" publishing house, 2012.
<https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-41911530> [18/05/2022]